অধ্যায় ১৪ ঃ ভিলফ্রেড' পাৰেট'

অধ্যায় গাঁথনি

১৪.১ উদ্দেশ্য

১৪.২ পৰিচয়

১৪.৩ সমাজতত্ত্বৰ বিষয়বস্তু

১৪.৩.১ যৌক্তিক কার্য্য

১৪.৩.২ অ-যৌক্তিক কার্য্য

১৪.৪.৩ আধুনিক পুঁজিবাদৰ আঁৰৰ অন্য ক্রিয়াশীল শক্তি

১৪.৪ অৱশেষ

১৪.৪.১ অৱশেষৰ প্রকাৰ

১৪.৫ সিদ্ধান্ত

১৪.৬ অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলন

১৪.৬.১ অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণী আৰু শাসন নকৰা অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণী

১৪.৬.২ শিয়াল আৰু সিংহ

১৪.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১৪.৮ অধিক জানিবলৈ

১৪.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১৪.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

১৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সমাজতত্ত্বৰ বিভিন্ন শাখা গঢ়াত ভিলফ্রেড' পাৰেট'ৰ অৱদানৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- পাৰেট'ই আগবঢ়োৱা সামাজিক কার্য্যৰ সংজ্ঞা বুজি পাব
- অৱশেষ আৰু সিদ্ধান্তৰ সংজ্ঞা বুজি পাব
- সামাজিক পৰিৱর্তন বিশ্লেষণ কৰিবলৈ পাৰেট'ই আগবঢ়োৱা ধাৰণাবোৰৰ প্রয়োগ বুজি পাব।

১৪.২ পৰিচয়

সমাজতত্ত্বক এটা অধ্যয়ৰ বিষয় হিচাপে বিকশিত কৰাত ভিলফ্রেড' পাৰেট'ৰ অপৰিসীম অৱদান আছে। তেওঁ সমাজতত্ত্বৰ তত্ত্ব, সমাজতত্ত্বৰ বিষয়বস্তু আৰু সমাজতত্ত্ব ভিত্তিক অনুসন্ধানৰ প্রকৃতি সম্পর্কে আলোচনা কৰি থৈ গেছে। ১৯২২ চনতপ্রকাশিত গ্রন্থ 'Treatise on General

Sociology'ত পাৰেটে'ই সমাজতত্ত্বৰ প্ৰকৃতি বিষয়ক তেওঁৰ ধাৰণাবোৰ সন্নিৱিষ্ট কৰিছে। সমাজৰ আৰ্হি বৰ্ণনা কৰোঁতে পাৰেটে'ই জৈৱিক নীতিৰ (Organic Analogy) সলনি যান্ত্ৰিক নীতি (Mechanical Analogy) বাছি লৈছিল। সেয়েহে পাৰেটে'ৰ মতে সমাজ হ'ল পাৰস্পৰিকভাৱে আন্তঃক্ৰিয়াশীল উপসৰ্গৰ (Mutually Interating Particles) এটা ব্যৱস্থা। এই উপসৰ্গবোৰে সাম্যাৱস্থাৰ (Equilibrium) এটা দশাৰ পৰা আন এটা দশালৈ গতি কৰি থাকে। এই সামাজিক ব্যৱস্থা গঠনকাৰী উপাদানবোৰ হ'ল মনোবৈজ্ঞানিক দশাৰ সমষ্টি। এই দশাবোৰক উদ্বুদ্ধকৰণ, আগ্ৰহ, অৱশেষ আৰু সিদ্ধান্তৰ দৰে সামাজিক কাৰ্য্য, সামাজিক বৈচিত্ৰ্য আৰু স্তৰীভৱন তথা সামাজিক পৰিৱৰ্তনৰ আঁৰৰ কাৰণ বুলি কোৱা হয়।তলত পাৰেটে'ই আগবঢ়োৱা সামাজিক ব্যৱস্থাৰ এই উপাদানকেইটাৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱা হ'ল।

১৪.৩ সমাজতত্ত্বৰ বিষয়বস্তু

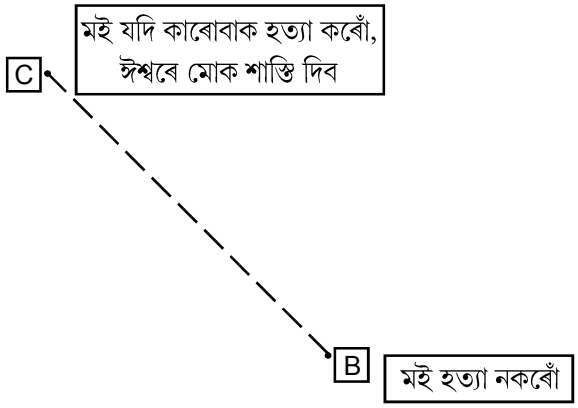
বিভিন্ন সমাজতত্ত্ববিদে সমাজতত্ত্বৰ বিভিন্ন বিষয়বস্তু অধ্যয়নৰ ওপৰত জোৰ দিছে। দুৰখেইম সামাজিক সত্যতাবোৰৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত জোৰ দিছে। ৱেবাৰে অৰ্থপূৰ্ণ সামাজিক কাৰ্য্যৰ অধ্যয়নেই সমাজতত্ত্ব বুলি কৈছে। নিজৰ ৰচনাৱলীৰ যোগেদি পাৰেটে'ই সামাজিক কাৰ্য্যৰ ভিন ভিন প্ৰকাৰৰ ওপৰত আলোকপাত কৰিছে তেওঁ বিশেষকৈ সমাজ-ৰাজনৈতিক ফলাফল থকা কাৰ্য্যবোৰ বিশ্লেষণ কৰি দেখুৱাইছে। পাৰেটে'ৰ সামাজিক কাৰ্য্যৰ বিশ্লেষণ পদ্ধতি ৱেবাৰৰ 'Verstehen' পদ্ধতি নাইবা আন সমাজতাত্ত্বিকৰ বিশ্লেষণ পদ্ধতিতকৈ যথেষ্ট পৃথক। সামাজিক কাৰ্য্যৰ প্ৰকাশ্য ৰূপতকৈ পাৰেটে'ই কাৰ্য্যৰ অন্তৰ্নিহিত নীতিবোৰৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত অধিক জোৰ দিছিল। মানুহে সামাজিক আচৰণত কৰা কাৰ্য্য অথবা কোনো এক নিৰ্দিষ্ট দলীয় আচৰণত জড়িত হোৱা কাৰ্য্যৰ আধাৰত এই নীতিবোৰৰ বিষয়ে বুজাটো প্ৰয়োজনীয় বুলি পাৰেটে'ই মত পোষণ কৰিছিল। তেওঁ এই নীতিবোৰৰ সামাজিক ফলাফল বুজি লৈ ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱাৰ লগতে সামাজিক কাৰ্য্যৰ অন্তৰ্নিহিত কাৰণবোৰৰ ওপৰত আলোকপাত কৰিবলৈ মনোবৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যাও ব্যৱহাৰ কৰিছিল। পাৰেটে'ৰ কাৰ্য্যৰ বিষয়ে বুজি লোৱা প্ৰক্ৰিয়াটোত কাৰ্য্যৰ আধাৰ নীতিবোৰৰ আঁৰত থকা যুক্তিযুক্ততা আৰু তৰ্ক অধ্যয়নকো সামৰি লোৱা হৈছে।

সমাজত বাস কৰা মানুহৰ সমাজ-ৰাজনৈতিক কাৰ্য্যৰ আঁৰত সক্ৰিয় হৈ থকা বিভিন্ন নীতি বুজিবৰ বাবে পাৰেটে'ই কাৰ্য্যক তিনিভাগত ভাগ কৰিছে— প্ৰবৃত্তিগত কাৰ্য্য (Instinctive Action), যুক্তিসঙ্গত কাৰ্য্য (Rational Action) আৰু অযৌক্তিক কাৰ্য্য (Non-Logical Action) এই কাৰ্য্যকেইটাৰ ভিতৰত সমাজতাত্ত্বিক দৃষ্টিকোণেৰে অনুসন্ধানযোগ্য প্ৰধান কৰ্ম দুটা হ'ল যৌক্তিক (Logical) আৰু অযৌক্তিক (Non-Logical) কাৰ্য্য। যৌক্তিক কাৰ্য্যক প্ৰকাশ্য কাৰণ থকা কাৰ্য্যও বোলা হয়। তলত দুয়োবিধ কাৰ্য্যৰ সংজ্ঞা আৰু বৈশিষ্ট্য বহলাই আলোচনা কৰা হ'ল।

১৪.৩.১ যৌক্তিক কার্য্য (Logical Action)

যিবোৰ কার্য্যৰ আৰম্ভণিৰ পৰা সামৰণিলৈকে এটা যুক্তিসঙ্গত যোগসূত্র থাকে তেনেবোৰ কার্য্যকে যৌক্তিক কার্য্য বোলে। ইয়াৰ অর্থ হ'ল কোনো কর্তাই কৰা কার্য্যৰ আঁৰত এটা যুক্তি লুকাই থাকে। যৌক্তিক কার্য্যত কর্তাই কোনো লক্ষ্যত উপনীত হ'বলৈ উপযুক্ত পন্থা প্রয়োগ কৰে। এই প্রক্রিয়াটোৱে পন্থা আৰু লক্ষ্যৰ মাজত যুক্তিসঙ্গত যোগসূত্র স্থাপন কৰে।যৌক্তিক কার্য্যত কার্য্যটোৰ ঈপ্সিত ফলাফল অথবা লক্ষ্যৰ সৈতে থকা সম্পর্কটো কর্তাৰ মনত পোন প্রথমে এটা বিজ্ঞানসন্মতভাৱে তাৰতম্যপূর্ণ তত্ত্বৰ (Scientifically Variable Theory) দ্বাৰা গঠিত হ'ব লাগিব। যেনে— যদি এজন মানুহে কোনো এখন ঠাইলৈ ৰে'লগাড়ীৰে যাব খোজে তেন্তে তেওঁ প্রথমে সেই ঠাইলৈ ৰে'লগাড়ী চলেনে নাই অথবা সেই ঠাইত ৰে'লগাড়ী ৰ'বলৈ ষ্টেশ্যন আছেনে নাই সেয়া নিশ্চিত হৈ ল'ব লাগিব। যদি সেই নির্দিষ্ট ঠাইখনলৈ ৰে'লগাড়ী নচলে অথবা ঠাইখনত ৰে'ল ষ্টেশ্যন নাই, তেন্তে ঠাইখনলৈ বুলি যিকোনো এখন ৰে'লগাড়ীত উঠি দিয়াটো অর্থহীন কথা হ'ব। ইয়াৰ উপৰি, এইইতিবাচক উপায়-লক্ষ্য সম্পর্কটো (Means-End Relationship) বৈজ্ঞানিক নিৰীক্ষণকাৰীৰ বাবেও নিৰীক্ষণসাধ্য হ'ব লাগিব। অর্থাৎ, যৌক্তিক কার্য্য কেৱল কর্তাৰ বাবেই নহয়, কার্য্যটোৰ পৰা বিচ্ছিন্ন বৈজ্ঞানিক নিৰীক্ষণকাৰীৰ বাবেও বোধগম্য হয়।

কোনো যৌক্তিক কার্য্যৰ আঁৰত থকা তত্ত্বই কর্তাই কোনো এটা কার্য্য কিয় কৰিলে তাৰ কার্যোত্তৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱা উচিত। কোনো কার্য্য সংঘটিত হোৱাৰ পাছতহে যৌক্তিক কার্য্যৰ আঁৰৰ তত্ত্ববোৰ সুনিশ্চিত কৰা হয়। এই প্রক্রিয়াটো হ'ল কোনো কার্য্যৰ প্রস্তাৱিত সমাধান পন্থাই কাংক্ষিত ফলাফল লাভ কৰিব পাৰিলেনে নাই সেয়া প্রমাণ কৰি চোৱা প্রক্রিয়া। অর্থাৎ এটা যুক্তিসঙ্গত ব্যাখ্যাৰ জৰিয়তে উপায়-লক্ষ্য সম্পর্কটো নিশ্চিত কৰিব পৰা যিকোনো কার্য্যকে যৌক্তিক কার্য্য বুলি বিবেচনা কৰা হয়। তলত যৌক্তিক কার্য্য ব্যাখ্যাকাৰী চিত্র এখন দিয়া হ'ল—

যদি হত্যাৰ পৰা বিৰত থকাটো (B) কার্য্য হয়, তেন্তে এই কার্য্যৰ আঁৰৰ যুক্তিটো হ'ব মানুহজনে ঈশ্বৰৰ শাস্তিলৈ ভয় কৰে (C)। ইয়াৰ পৰা গম পোৱা গ'ল যে এজন মানুহে কার্য্য আৰু সেই কার্য্যৰ কাৰণৰ মাজত যুক্তিসঙ্গত যোগসূত্র স্থাপন কৰিব পাৰে।

১৪.৩.২ অ-যৌক্তিক কার্য্য (Non-Logical Action)

অ-যৌক্তিক কার্য্য হ'ল যৌক্তিক কার্য্যৰ সম্পূর্ণ বিপৰীত। যিবোৰ কার্য্যৰ একোটা উদ্দেশ্য থাকে কিন্তু উপায়-ফলাফল (অথবা লক্ষ্য) সম্পর্কটো বিজ্ঞানসন্মতভাৱে প্রতিষ্ঠা কৰিব নোৱাৰি তেনেবোৰ কার্য্যকে অ-যৌক্তিক কার্য্য বোলে। পাৰেটঁ'ই বিস্তৃত সংজ্ঞাৰে সামৰি লোৱা যৌক্তিক কার্য্যৰ অন্তর্ভুক্ত নোহোৱা সকলোবোৰ কার্য্যই অ-যৌক্তিক কার্য্য বোলা অৱশেষ ভাগটোত পৰিব। অ-যৌক্তিক কার্য্যৰ ফলাফল লাভত জড়িত কার্য্যপন্থাটো যুক্তিসঙ্গতভাৱে ব্যাখ্যা কৰিব পৰা নাযায়। অ-যৌক্তিক কার্য্য আৰু যুক্তিহীন (Illogical) কার্য্যৰ মাজত পাৰেটঁ'ই কিছুমান পার্থক্য থকাৰ কথা আঙুলিয়াই দেখুৱাইছে। যুক্তিহীন কার্য্যৰ কোনো সামৰণি নাথাকে। ওপৰৰ আলোচনা পঢ়াৰ অন্তত আমি অ-যৌক্তিক কার্য্যক এইধৰণে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰোঁ— এগৰাকী ব্যক্তিয়ে কিয় হত্যাৰ পৰা বিৰত আছে তাৰ কাৰণ নিশ্চিতকৈ নজনাকৈয়ে এনেয়ে হত্যাৰ পৰা বিৰত থাকিব পাৰে। ব্যক্তিগৰাকীয়ে ঈশ্বৰৰ শাস্তিৰ ভয়ত অথবা আইন নাইবা অন্য কিহবাৰ দ্বাৰা শাস্তি পোৱাৰ ভয়ত হত্যাৰ পৰা বিৰত থাকিব পাৰে।

সেয়েহে যিবোৰ কার্য্য সম্পাদনৰ উপায় আৰু সামৰণিৰ মাজত যুক্তিসঙ্গত যোগসূত্র স্থাপন কৰিব পৰা নাযায় তাকে অ-যৌক্তিক কার্য্য বোলে। যিহেতু এই সম্পর্ক কার্য্য সম্পাদন হোৱাৰ পাছতো ব্যাখ্যা কৰিব পৰা নাযায়, সেয়েহে অ-যৌক্তিক কার্য্যৰ বস্তুনিষ্ঠ সামৰণিটো (Objective End) বিষয়নিষ্ঠ সামৰণিতকৈ (Subjective End) পৃথক হ'ব পাৰে।অর্থাৎ ই স্পষ্টভাৱে জড়িত নহ'বও পাৰে।ইয়াৰ পৰিৱর্তে এনে কার্য্যৰ অভিপ্রায় গুপ্ত হৈ ৰৈ যাব পাৰে অথবা সামৰণিৰ সম্পূর্ণ বিপৰীত যেন লাগিব পাৰে।

ওপৰৰ উদাহৰণৰ পৰা আমি বুজি পালোঁ যে বিভিন্ন কর্তাৰ ওচৰত একে কার্য্য এটাৰ ভিন্ ভিন্ ব্যাখ্যা থাকিব পাৰে। সেয়েহে একেটা কার্য্যৰ একাধিক সংঘটনৰ উপায়-লক্ষ্য সম্পর্কটোৰ সৈতে জড়িত তত্ত্ববোৰো একে হ'ব নোৱাৰে। অ-যৌক্তিক কার্য্যৰ উপায়-লক্ষ্য সম্পর্কৰ বৈজ্ঞানিক একেৰূপতা নিশ্চিত কৰিব পৰা নাযায়। ইয়াক কেৱল বাহ্যিক তত্ত্বৰ আধাৰত আগতীয়াকৈও ক'ব নোৱাৰি। সেয়েহে পাৰেটঁ'ই আমাৰ বেছিভাগ কার্য্যকে অযৌক্তিক শিতানত অন্তর্ভুক্ত কৰিছে। কাৰণ, প্রতিটো ব্যক্তিগত কার্য্য-সম্পাদন প্রক্রিয়া অনুসন্ধান কৰি চোৱাৰ অন্ততহে কার্য্যৰ কাৰণবোৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি আৰু তাৰ পাচতহে এজনৰ কার্য্যৰ সৈতে আন এজনৰ কার্য্যৰ তুলনা কৰিব পাৰি। অর্থাৎ, এটা অ-যৌক্তিক কার্য্যৰ ঘটনাক্রমটো এক আৰোহী প্রক্রিয়াৰে (Inductive Procedure– একক উদাহৰণক সার্বজনীন ৰূপে চিন্তা কৰা) ব্যাখ্যা কৰিব পৰা যায়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ যৌক্তিক কার্য্যৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ অ-যৌক্তিক কার্য্যৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

.....

.....

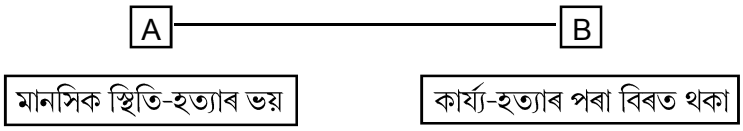
প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ পাৰেটৰ মতে সমাজত কি কি তিনি প্ৰকাৰৰ কার্য্য দেখা পোৱা যায়।

.....

.....

১৪.৪ অৱশেষ (Residues)

পাৰেটৰ কোনো কার্য্যৰ আঁৰৰ তত্ত্ব অথবা ব্যাখ্যাক 'ভাও' (Masks) বুলি গণ্য কৰিছিল। তেওঁৰ মতে মানুহৰ নিজ আচৰণক যৌক্তিক বুলি প্ৰতিপন্ন কৰাৰ অথবা যুক্তিকৃত (Logicalize) কৰাৰ চিহ্নিত প্ৰৱণতাটোৱেই হ'ল 'ভাও'। কর্তাৰ মানসিক স্থিতিৰ বহিঃপ্ৰকাশেই হ'ল কোনো কার্য্য সম্পাদনৰ আঁৰৰ তত্ত্ব। সেয়েহে, কোনো এক নির্দিষ্ট কার্য্যৰ মূল কাৰণ কার্য্যটোৰ বিষয়ে কৰা ব্যাখ্যাবোৰ নহয়, কর্তাৰ মনৰ স্থিতিহে। মনৰ স্থিতিক (The State of Mind) সেয়েহে এটা সামাজিক ব্যৱস্থাত সামাজিক সাম্যৱস্থা বর্তাই ৰখা প্ৰকৃত সামাজিক শক্তি বুলি কোৱা হয়। এগৰাকী সমাজতত্ত্ববিদে সেয়েহে সামাজিক কার্য্য নিৰীক্ষণ কৰাৰ সময়ত এনে মানসিক স্থিতিবোৰ চিনাক্ত কৰাৰ আৰু বুজাৰ প্ৰয়াস কৰিব লাগে। এই মানসিক স্থিতিয়ে একেধৰণৰ কার্য্যৰ প্ৰতি কিছু পৰিমাণে একেধৰণৰ মনোভাৱ প্ৰদর্শন কৰে যিকোনো কার্য্যৰ সংৰচনাত এনে একেৰূপতাবোৰ ধ্ৰুৱকৰ দৰে উপস্থিত থাকে। অর্থাৎ, আপুনি যদি কোনো তত্ত্বৰ পৰা ইয়াৰ সৈতে সংলগ্ন তাৰতম্যপূর্ণ অংশবোৰ পৃথক কৰে, তেন্তে আপুনি কিছু অৱশেষ (Residuum) অথবা ধ্ৰুৱক (Constant) উপাদান বাহিৰ কৰিব পাৰিব। বিভিন্ন কার্য্যৰ মাজত থকা সাদৃশ্যপূর্ণ এনে ধ্ৰুৱকবোৰক পাৰেটৰ 'ই অৱশেষ (Residue) বুলি কৈছিল। আন অর্থত ক'বলৈ হ'লে কোনো কার্য্যৰ অন্তর্নিহিত নির্দ্ধাৰক নীতিবোৰেই হ'ল অৱশেষ। তলৰ ৰেখাচিত্ৰটোৰ সহায়ত মানসিক স্থিতি আৰু কার্য্যৰ মাজৰ সম্পর্কটো উপস্থাপন কৰা হ'ল—

অৱশেষৰ (Residues) সহজাত প্ৰবৃত্তি (Insticts) আৰু আগ্ৰহৰ (Interest) সৈতে সাদৃশ্য আছে কিন্তু তিনিওটা উপাদানেই সম্পূৰ্ণ একে নহয়। সহজাত প্ৰবৃত্তি হ'ল কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট পৰিস্থিতিত ব্যক্তিয়ে প্ৰদৰ্শন কৰা জৈৱ-ৰাসায়নিক প্ৰতিক্ৰিয়া। কিন্তু অৱশেষ জৈৱ-ৰাসায়নিক প্ৰতিক্ৰিয়া নহয়। ই হ'ল কোনো সামাজিক কাৰক (উৎস) থকা মানসিক উপাদান। অৱশেষক ব্যক্তিৰ সহজাত প্ৰবৃত্তিৰ সৈতে সাঙোৰা হয় যদিও ই সকলোবোৰ সহজাত প্ৰবৃত্তিৰ কথা নুবুজায়। যিবোৰ প্ৰবৃত্তিয়ে তত্ত্বৰ যুক্তিযুক্ততা নিৰ্দ্ধাৰণৰ প্ৰয়োজনীয়তা সৃষ্টি কৰে সেই প্ৰবৃত্তিবোৰৰ সৈতে অৱশেষ জড়িত হৈ থাকে। এনে সময়ত অন্য প্ৰবৃত্তিবোৰ লুকাই থাকে। আকৌ, যিবোৰ আগ্ৰহ আৰু লক্ষ্যৰ প্ৰকৃতি যৌক্তিক কিন্তু যিবোৰক তথাপিও অৱশেৰ বুলি গণ্য কৰা হয়, তেনে আগ্ৰহ আৰু লক্ষ্যই কোনো কাৰ্য্যৰ অ-যৌক্তিক অংশটোৰ সংজ্ঞা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে। অৰ্থাৎ, অৱশেষ হ'ল মানসিক স্থিতি। ই সহজাত প্ৰবৃত্তি আৰু আগ্ৰহতকৈ পৃথক। তথাপিও পাৰেটঁই অৱশেষক আৱেগ-অনুভূতিৰ প্ৰকাশক অথবা আৱেগ-অনুভূতিৰ সৈতে খাপ খোৱা প্ৰতিক্ৰিয়া বুলি কৈছিল। আমি প্ৰত্যক্ষভাৱে জানিব নোৱাৰা আবেগ-অনুভূতি আৰু আমাৰ বিশ্বাস প্ৰণালীৰ মধ্যৱৰ্তী অৱস্থাটোৱেই (Intermediary) অৱশেষ। এই অৱশেষবোৰে কাৰ্য্য ৰূপ লোৱাৰ পাচত আমি গম পাওঁ আৰু বিশ্লেষণ কৰিব পাৰোঁ।

১৪.৪.১ অৱশেষৰ প্ৰকাৰ

ভিন্ ভিন্ কাৰ্য্যৰ আঁৰৰ নীতিও বেলেগ বেলেগ হ'ব। একেদৰে, একে কাম এটা কৰাৰ সময়ত ভিন ভিন ব্যক্তিৰ মানসিক স্থিতিও বেলেগ বেলেগ হ'ব। এই দুটা কথাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পাৰেটঁই অৱশেষক ছটা (৬) প্ৰধান ভাগত ভাগ কৰিছে।

শ্ৰেণী-I ঃ সংযোজনৰ সহজাত প্ৰবৃত্তি (Instincts of combinations)

শ্ৰেণী-II ঃ দলীয় চেষ্টা অথবা সমূহৰ চেষ্টা (Group persistence or Persistence of agregates)

শ্ৰেণী-III ঃ বাহ্যিক কাৰ্য্যৰ (কাৰ্য্যকলাপ, আত্ম প্ৰকাশ দ্বাৰা আবেগ-অনুভূতি প্ৰকাশৰ প্ৰয়োজনীয়তা [Need of expressing sentiments by external acts (Activity, self expression)]

শ্ৰেণী-IV ঃ সামাজিকতাৰ সৈতে সংলগ্ন অৱশেষ (Residues connected with sociality)

শ্ৰেণী-V ঃ ব্যক্তি আৰু তেওঁৰ আনুষঙ্গিক আহিলাৰ মাজত থকা সংহতি (Integrity of the individual and his appurtenances)

শ্ৰেণী-VI ঃ লিঙ্গ অৱশেষ (The sex residue)

ওপৰত উল্লেখ কৰা ভাগবোৰক পুনৰ বিভিন্ন উপভাগ আৰু উপভাগৰো ভিন্ ভিন্ ভাগত ভাগোৱা হৈছে। পাৰেটো'ই প্রতিটো ভাগকে সমান গৰুত্ব সহকাৰে অধ্যয়ন কৰিছিল যদিও সামাজিক সম্যৱস্থাৰ তদাৰকত ৰাজনৈতিক কার্য্যৰ বিশ্লেষণ কৰিবলৈ তেওঁ প্রথম ভাগ দুটা বিশেষভাৱেআলোচনা কৰিছিল।শ্রেণী-I অৱশেষ অথবা সংযোজনৰ সহজাত প্রবৃত্তিয়ে কিছুমান বস্তুক আন কিছুমান বস্তুৰ সৈতে সংযোজন কৰিব খোজা মানুহৰ সহজাত প্রৱণতাটোৰ কথা বুজায়। পাৰেটো'ৰ মতে সাধাৰণতে সকলো মানুহৰে এই প্রৱণতাটো থাকে আৰু সার্বজনীন ৰূপত ইয়াৰ প্রকাশ ঘটে। মানুহে পৰস্পৰবিৰোধী, বিৰল আৰু অগতানুগতিক বস্তু নাইবা ঘটনাৰ সংযোগ ঘটাব পাৰে। মানুহে, ভাল বস্তুক সৌভাগ্যৱান ঘটনাৰ সৈতে আৰু বেয়া বস্তুক দুর্ভাগ্যজনক ঘটনাৰ সৈতে সংযোগ কৰে। মানুহে এই সংযোজনৰ আঁৰত কোনো যুক্তি বিচাৰি নাপাবও পাৰে।

আনহাতে শ্রেণী-II অৱশেষেসমূহৰ চেষ্টাৰ কথা বুজায়। পাৰেটো'ৰ ব্যাখ্যা মতে কিছুমান সংযোজনে ঘনিষ্ঠভাৱে জড়িত উপাদানৰএকোটা সমূহ গঠন কৰে। শ্রেণী-II অৱশেষে এই একতা সুৰক্ষিত ৰখাৰ প্রয়াস কৰে। যেনে— যান্ত্রিক জড়তাই পদার্থৰ সংহতি সুৰক্ষিত ৰাখিবলৈ যত্ন কৰে। অৱশেষে অন্য প্রবৃত্তিৰ দ্বাৰা ওপজা গতি-বিধিৰ বিৰোধিতা কৰে। যদি সংহতি ভঙ্গ হোৱাটো ৰোধ কৰিব পৰা নাযায় তেন্তে প্রবৃত্তিটোৱে সমূহৰ বাহ্যিক বৈশিষ্ট্যবোৰ সংৰক্ষণ কৰি এই ঐক্যভঙ্গ প্রক্রিয়াটো লুকুৱাবলৈ চেষ্টা কৰে। সকলো মানুহেই শ্রেণী-II অৱশেষ প্রদর্শন কৰে। এই অৱশেষৰ ক্রিয়া অনুসৰি মানুহে পৰস্পৰৰ সৈতে থকা ব্যক্তিগত সম্পর্ক, এটা পৰিয়ালে আন এটা পৰিয়ালৰ সৈতে অথবা সম্প্রদায়ৰ সৈতে থকা সম্পর্ক সংৰক্ষণ কৰাৰ চেষ্টা কৰে। মানুহে আনকি বিমূর্ততাৰ চেষ্টা (Persistence of Abstractions) আৰু সমৰূপতাৰ চেষ্টা (Persistence of Uniformities) কৰাও দেখা যায়।

এই অৱশেষ দুটাৰ বিষয়ে ১৪.৬নং শিতানত অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণীৰ সমাজ-ৰাজনৈতিক আচৰণ সম্পর্কে কৰাআলোচনাত অধিক বিস্তৃতভাৱে পঢ়াৰ সুযোগ পাব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ অৱশেষ মানে কি?

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ পাৰেটো'ই বহলভাৱে ব্যাখ্যা কৰা অৱশেষ শ্রেণী দুটাৰ নাম লিখক।

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ অৱশেষ আৰু সহজাত প্রবৃত্তিৰ মাজত কি প্রভেদ আছে?

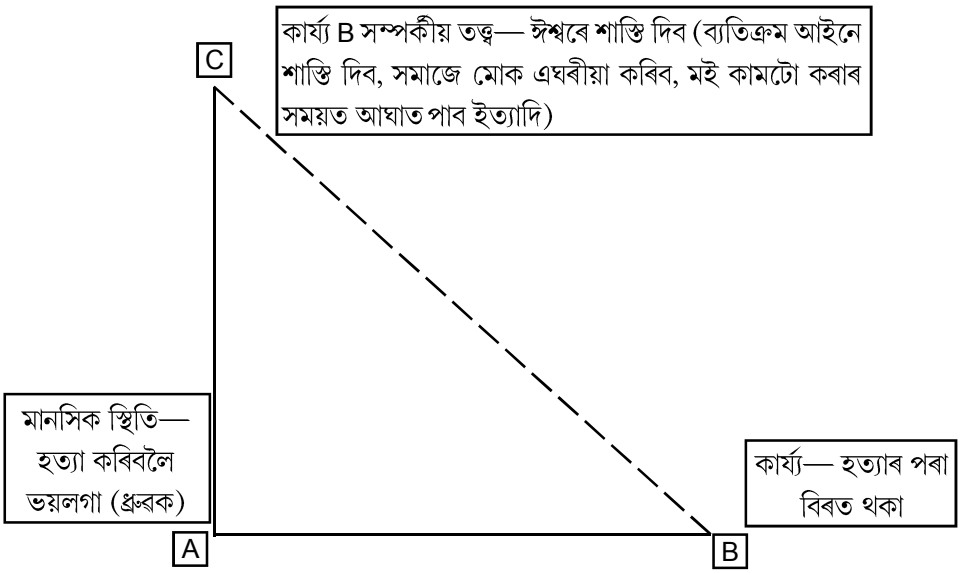
.....

.....

.....

১৪.৫ সিদ্ধান্ত (Derivations)

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা গম পালো যে কোনো এক নির্দিষ্ট কার্য্যৰ আঁৰত থকা কর্তাৰ মানসিক স্থিতি অথবা ধ্রুৱক উপাদানবোৰকে অৱশেষ বোলে। এই ধ্রুৱক উপাদানবোৰৰ পৰা কোনো কার্য্য সম্পর্কে আমি কিছুমান ব্যতিক্রম যুক্তি (Variable Arguments), ব্যাখ্যা আৰু ন্যায্যতা প্রতিপাদন (Justification) বাহিৰ কৰিব পাৰো। এই ব্যতিক্রমবোৰে এটা নির্দিষ্ট কার্য্যৰ আঁৰত থকা যুক্তিযুক্ততা অথবা তর্ক ব্যাখ্যা কৰাত সহায় কৰে। এইবোৰে মিলি কোনো এক নির্দিষ্ট কার্য্যৰ তত্ত্বৰ চূড়ান্ত অংশটো গঠন কৰে। পাৰেট'ই তত্ত্বৰ এনেবোৰ ব্যতিক্রম যৌক্তিক উপাদানক (Variable Deductive Elements) সিদ্ধান্ত (Dervation) নাম দিছিল। অৱশেষ আৰু সিদ্ধান্তৰে সৈতে সমগ্র তত্ত্বটোক 'প্রাপ্ত সিদ্ধান্ত' (Derivate or Derivative) বোলা হৈছিল। তলৰ ৰেখাচিত্রখনত কার্য্য, কার্য্যৰ আঁৰৰ অৱশেষ আৰু বিপৰীত যুক্তি ব্যাখ্যা (Obvert Explanation) অথবা সিদ্ধান্তৰ মাজত থকা সম্পর্ক উপস্থাপন কৰা হৈছে।

অৱশেষৰ দৰে সিদ্ধান্তকো পাৰেট'ই চাৰিটা ভাগত ভগাইছে।

শ্রেণী-I ঃ পৰীক্ষামূলক অথবা কাল্পনিক সত্য আৰু আবেগ-অনুভূতিৰ সত্যতা প্রতিষ্ঠা কৰা। এই শ্রেণীৰ সিদ্ধান্তই সম্পর্কবোৰক সামৰি লয়।

শ্রেণী-II ঃ ব্যক্তি, পৰম্পৰা, সামাজিক ৰীতি আৰু প্রথা, ঐশ্বৰিক সত্তা অথবা ঈশ্বৰৰ অৱতাৰ বুলি গণ্য কৰা ব্যক্তি বিশেষৰ কর্তৃত্ব। ইয়াক সৈমান কৰোৱাৰ পন্থা হিচাপে প্রয়োগ কৰা হয়।

শ্রেণী-III ঃ আবেগ-অনুভূতি অথবা নীতিৰ সামঞ্জস্য বুলিলে কোনো ধাৰণা অথবা কার্য্য সম্পর্কে মানুহৰ মতৰ মিল থকা কথাটোকে সাধাৰণতে বুজোৱা হয়। যেনে— ভগৱান নামৰ এক ঐশ্বৰিক শক্তিৰ অস্তিত্ব সম্পর্কে থকা সার্বজনীন ঐক্যমত।

শ্রেণী-IV ঃ অনির্ণিত, সন্দেহজনক, দ্ব্যর্থক অর্থযুক্ত আৰু বাস্তৱৰ সৈতে সামঞ্জস্য নথকা অভিধা ব্যৱহাৰ কৰি আহৰণ কৰা মৌখিক প্রমাণ অথবা মৌখিক সিদ্ধান্ত।

এই চাৰি প্রকাৰৰ সিদ্ধান্তই তর্ক অথবা যুক্তিযুক্ততাৰ চাৰিটা প্রধান ভাগৰ প্রতিনিধিত্ব কৰে। এই তর্ক অথবা যুক্তিযুক্ততা প্রদর্শন কৰি মানুহে নিজ কার্য্যৰ আঁৰৰ কাৰণবোৰক ন্যায্যতা প্রদান কৰে। সিদ্ধান্ত হ'ল অৱশেষৰ কার্য্যকলাপ গভীৰতৰ কৰি তোলাৰ মাধ্যম।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৭ ঃ সিদ্ধান্তৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ সামাজিক কার্য্য সংজ্ঞাৱদ্ধ কৰাত সিদ্ধান্তৰ কাম কি?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৯ ঃ প্রাপ্ত সিদ্ধান্ত মানে কি?

.....

.....

১৪.৬ অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলন (Circulation of Elites)

অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলনৰ তত্ত্বটো হ'ল সমাজতত্ত্বলৈ ভিলফ্রেড' পাৰেট'ৰ এটা প্রধান অৱদান। অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলন তত্ত্বটোৰ ব্যাখ্যাত পাৰেট'ৰ আন সকলোবোৰ গুৰুত্বপূর্ণ তাত্ত্বিক ধাৰণাক সামৰি লোৱা হৈছে। সমাজ-ৰাজনৈতিক কার্য্যকলাপ আৰু সমাজৰ ৰাজনৈতিক সংগঠনবোৰৰ কার্য্য সম্পাদন নীতিত অৱশেষ আৰু সিদ্ধান্তৰ কৰণীয়বোৰো এই ব্যাখ্যাই সামৰি লৈছে। তত্ত্বটোৱে এটা সামাজিক ব্যৱস্থাত সাম্যৱস্থা বর্তাই ৰখা প্রক্রিয়াটোও বর্ণনা কৰিছে। সামাজিক পৰিৱর্তন আৰু ইয়াৰ গতিশীল চৰিত্র অধ্যয়নত পাৰেট'ৰ অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলন তত্ত্বটোৰ গুৰুত্বপূর্ণ অৱদান আগবঢ়াই আহিছে।

পাৰেটে'ই সামাজিক ব্যৱস্থাৰ এক সংমিশ্রিত বৈশিষ্ট্য আছে বুলি কৈছিল। সামাজিক ব্যৱস্থা এটাৰ কাম-কাজ সুচাৰুৰূপে আগবঢ়াই নিয়াত এই সংমিশ্রিত প্রকৃতিয়ে এক গুৰুত্বপূর্ণ উপাদান হিচাপে কাম কৰে। এই প্রকৃতিটোৱে সমাজ ব্যৱস্থাটোৰ সাম্যৱস্থা বতাঁই ৰখাৰ চেষ্টা কৰে। মানুহো স্বভাৱ আৰু সামাজিক আচৰণৰ ফালৰ পৰা সংমিশ্রিত প্রকৃতিৰ। ব্যক্তি আৰু গোটবোৰ পৰস্পৰে পৰস্পৰতকৈ বিভিন্ন কাৰণত পৃথক। এই বিভিন্নতা প্রতিভা, সামর্থ আৰু কার্য্য সম্পাদন পদ্ধতিৰ ক্ষেত্রতো দেখা যায়। সামাজিক গোটবোৰৰ ভিতৰতো কিছুমান ব্যক্তি আন কিছুমানতকৈ অধিক সক্ষম। সেয়েহে পাৰেটে'ই 'অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণী' (Elite) বুলি সমাজৰ সেইসকল লোকক বুজাইছে যিসকলে যিকোনো কাম-কাজ কৰিবলৈ সবাতোকৈ সামর্থৱান। এনে লোকসকল নিজ নিজ দলৰ ভিতৰত নির্বাচিত লোক।

ওপৰত উল্লেখ কৰা শ্রেণীটোৰ সৈতে সংলগ্ন বৈশিষ্ট্যবোৰ পূৰ কৰিব নোৱাৰা আন সকলো লোককে পাৰেটে'ই অ-ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ (Non Elite) অন্তর্ভূক্ত কৰিছে। অ-ক্ষমতাশালী শ্রেণীটোৰ কোনো বিশেষ গুণ নাথাকে। তেওঁলোকক সমাজৰ একেবাৰে তলশ্রেণীৰ বাসিন্দা বুলি ধৰা হয়। অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীটো যিকোনো সমাজৰে উচ্চস্তৰটোৰ বাসিন্দা। অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলনক আকৌ অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণী (Governing) আৰু শাসন নকৰা অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ (Non-Governing Elite) ধৰণা দুটাৰ সৈতে যুক্ত কৰি অধ্যয়ন কৰা হৈছে।

১৪.৬.১ অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণী আৰু শাসন নকৰা অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণী (Governing Elites and Non-Governing Elit)

পাৰেটে'ই সমাজৰ সর্বোচ্চ শ্রেণীটোক পুনৰ দুটাভাগত ভাগ কৰিছে। অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীটোৰ যিসকলে প্রত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষভাৱে শাসন কার্য্যত ভাগ লয় তেওঁলোকক 'অতি ক্ষমতা শালী শাসক শ্রেণী' (Governing Elit) আৰু চৰকাৰত কোনো ভূমিকা পালন নকৰা সকলক 'শাসন নকৰা অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণী (Non-Governing Elites) বোলা হয়। অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণীটোৰ শাসন কৰিব পৰা সবাতোকৈ উপযুক্ত গুণসমূহ থাকে। শাসন নকৰা অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীটোৰ ক্ষেত্রত এনে গুণৰ অভাৱ দেখা যায়।

অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণীৰ গোট এটাৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল সামাজিক গতিশীলতাৰ সৈতে থকা ইয়াৰ বন্ধ অথবা মুক্ত মানসিকতা। ইয়াৰ অর্থ হ'ল অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণীৰ সদস্য পদ সমাজৰ সকলো সদস্যৰ বাবে খোলা। কথাটো গণতন্ত্রৰ সৈতে মিলে। কিন্তু জোঁটাধিপত্য (Oligarchy) প্রচলিত থাকিলে আকৌ এই বিশেষ শ্রেণীটোত কোনেও নতুনকৈ প্রৱেশ কৰিব নোৱাৰে। পাৰেটে'ই ইয়াকো কৈছে যে অ-ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ (Non-Elite) লোকে যদি নিজৰ গুণবোৰ পৰিশোধিত কৰে আৰু তেওঁলোকৰ সামাজিক পৰিস্থিতি উন্নত হয়, তেন্তে সময়ে সময়ে তেওঁলোকক

অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ অন্তর্গত বুলি ধৰা হয়। একেদৰে অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণীৰ সদস্যয়ো অ-ক্ষমতাশালী লোকৰ শাৰীলৈ অৱনমিত হ'ব পাৰে। এই প্রক্রিয়াটোকে অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলন বোলে। অর্থাৎ, শাসনৰ পৰিৱর্তন ঘটোৱাৰ প্রয়োজনীয়তাৰ বাবে অতি ক্ষমতাশালী আৰু অ-ক্ষমতাশালীয়ে পৰস্পৰে পৰস্পৰক নিজ স্থানৰ পৰা আঁতৰোৱাৰ প্রক্রিয়াটোকে পাৰেট'ই 'অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলন' বুলি উল্লেখ কৰিছিল।

১৪.৬.২ শিয়াল আৰু সিংহ (Foxes and Lions)

অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলন ঘটাৰ আন এটা পন্থা হ'ল শাসক আৰু শাসন নকৰা শ্রেণীৰ মাজত হোৱা স্থান বদলিকৰণ। পাৰেট'ৰ ব্যাখ্যা মতে শাসক শ্রেণীৰ সদস্যসকলে সমাজত দুই ধৰণে শাসন চলাব পাৰে— বলপূর্বক আৰু সন্মতিসাপেক্ষে। শাসক শ্রেণীটোৱে ইয়াৰে যিকোনো এটা উপায় গ্রহণ কৰে। কিন্তু এটা শ্রেণীয়ে দুয়োটা উপায়েৰে শাসন কৰিব নোৱাৰে। যদি কোনো এটা শাসক শ্রেণীয়ে উপৰি উক্ত যিকোনো এটা শাসন পদ্ধতি উপযুক্ত মাত্রাত প্রয়োগ কৰাৰ সামর্থ আৰু ইচ্ছা প্রকাশ কৰিব নোৱাৰে তেন্তে সেই শ্রেণীটোক ক্ষমতাৰ পৰা আঁতৰোৱা হ'ব পাৰে। শাসনৰ এই দুটা বিশেষ উপায়ৰ ভিত্তিত পাৰেট'ই শাসক শ্রেণীটোক 'শিয়াল' আৰু 'সিংহ' এই দুভাগত ভাগ কৰিছে। এই অভিধা দুটাৰ প্রকৃত জনক হ'ল নিক'ল' মেকিয়াভেলি। পাৰেট'ই ধাৰণা দুটাৰ আৰ্হি পুনৰ প্রস্তুত কৰি দুয়োটা ধাৰণাকে দুবিধ প্রধান অৱশেষৰ সৈতে যুক্ত কৰিছিল।

অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণীটোৰ এটা ভাগে চৰকাৰ গঠন কৰিবলৈ আৰু চৰকাৰখন বর্তাই ৰাখিবলৈ জনগণৰ সমর্থন আৰু সন্মতি আদায় কৰিবলৈ 'সৈমান কৰোৱা পন্থা'ৰ সহায় লয়। সৈমান কৰোৱা পন্থা হ'ল শাসনৰ এটা অহিংস পন্থা। ই জনগণৰ স্বার্থ আৰু আবেগ-অনুভূতিক প্রভাৱিত কৰিব পাৰে বাবে এই পদ্ধতিৰ জৰিয়তে জনগণৰ সন্মতি সহজে আদায় কৰিব পাৰি। সৈমান কৰোৱা (Persuation) আৰু ছলনা (Guile) হ'ল শ্রেণী অৱশেষ অথবা সংযোজনৰ অৱশেষৰ অনুৰূপ। পাৰেট'ই এই শ্রেণীৰ শাসকক শিয়ালৰ সৈতে তুলনা কৰিছে। যিটো গোটৰ চৰিত্রত এই অৱশেষ থাকে সেই গোটটোৱে বর্তমান মুহূর্ত এটা এখন সমাজৰ সদস্যৰ সন্মতি প্রয়োগৰ বিষয়ে চিন্তিত হৈ থাকে। সেয়েহে এই শ্রেণীটোৱে পৰিৱর্তন প্রতি উদাৰ মনোভাৰ পোষণ অথবা শাসন নীতিত পৰিৱর্তন সাধন কৰে।

অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণীৰ আনটো ভাগে জনগণৰ সন্মতি আদায় কৰিবলৈ হিংসাত্মক পন্থা অথবা দমন-নিপীড়নৰ সহায় লয়। অৱশ্যে হিংসাত্মক পন্থাৰ প্রয়োগক নিয়মীয়া নীতিত পৰিণত কৰিব পৰা নাযায়। কেৱল ব্যতিক্রম পৰিস্থিতি আৰু সৰু সৰু গোটৰ ওপৰতহে হিংসাক শাসনৰ উপায় হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। পাৰেট'ৰ মতে শ্রেণী-II অৱশেষ, অথবা সমূহৰ চেষ্টাত দমন-নিপীড়ণৰ অনুৰূপ অৱশেষ পোৱা যায়।

দমন-নিপীড়ণক (Coercian) সেয়েহে প্রচলিত সমাজিক ক্রমটো বর্তাই ৰখাৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ উপায় বুলি গণ্য কৰা হয়। এনে অৱশেষ থকা শাসক শ্রেণীটোৱে উদ্ভাৱন প্রতিহত কৰাৰ আৰু পুৰণি ৰূপ তথা পৰম্পৰা সংৰক্ষণ কৰাৰ চেষ্টা কৰে। এনে কিছুমান বৈশিষ্ট্যৰ বাবে পাৰেটে'ই এই ভাগটোক 'সিংহ' বুলি কৈছে।

এখন সমাজৰ অর্থনীতিৰ তদাৰক কৰা ক্ষমতাশালী শ্রেণীটোৰ ক্ষেত্রতে পাৰেটে'ই এনে শ্রেণীবিভাজন কৰিছিল। তেওঁ লাভ-লোকচান পুনৰীক্ষণকাৰী (Speculator) আৰু বিনিয়োজকৰ (Rentiers) মাজত থকা পার্থক্যবোৰ চিনাক্ত কৰিছিল। তেওঁৰ মতে লাভ-লোকচান পুনৰীক্ষণকাৰীৰ গাত শ্রেণী-I অৱশেষ থাকে। সেয়েহে তেওঁলোকে আয় বৃদ্ধি কৰিবলৈ উদ্ভাৱনমূলক ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰিব পাৰে। আনহাতে, অর্থনৈতিক সুস্থিৰতা বর্তাই ৰখাৰ দায়িত্ব বিনিয়োজকসকলে পালন কৰে।

সামাজিক সাম্যৱস্থা বর্তাই ৰাখিবলৈ ওপৰত উল্লেখ কৰা দুয়োধৰণৰ অৱশেষ চৰকাৰত থকা প্রয়োজন। মাত্র এবিধ অৱশেষৰ উপস্থিতিয়ে পাচলৈ গৈ সমাজৰ সাম্যৱস্থা নষ্ট কৰিব আৰু আনবিধ উপাদানৰ অভাৱত সমতা নাইকিয়া হ'ব। শিয়াল শ্রেণীটোৰ শক্তি বাঢ়ি গ'লে এটা সময়ত ই সমাজত অস্থিৰতা আৰু ক্ষমতাৰ দুর্নীতি সৃষ্টি কৰিব। আনহাতে, উদ্ভাৱন অবিহনে সিংহ শ্রেণীটোৱে এটা সময়ত সমাজত নিশ্চলতা আৰু পতন কঢ়িয়াই আনিব। এনে পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি হ'লে দুয়োটা শ্রেণীয়ে ইটোৱে সিটোক ক্ষমতাৰ পৰা আঁতৰ কৰে আৰু সামাজিক সাম্যৱস্থা পুনৰ ঘুৰাই অনাৰ উদ্দেশ্যেৰ এটা নতুন সমাজ-ৰাজনৈতিক শৃঙ্খলাৰ উত্থান ঘটে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা আমি ভিলফ্রেড' পাৰটে'ই সামাজিক ব্যৱস্থাৰ কার্য্য সম্পাদন পদ্ধতি ব্যাখ্যা কৰিবলৈ বিকাশ ঘটোৱা যৌক্তিক আৰু অ-যৌক্তিক কার্য্য, অৱশেষ আৰু সিদ্ধান্ত তথা অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলন আদিৰ দৰে ধাৰণাবোৰ সম্পর্কে জানিব পাৰিলোঁ।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১০ ঃ অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণী বুলি কাক কোৱা হয়?

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ১১ ঃ শাসন কার্য্য চলোৱা ক্ষমতাশালী শ্রেণীটোৰ উপ-ভাগ দুটা কি কি?

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ১২ ঃ সৈমান কৰোৱা আৰু দমন-নিপীড়নৰ অৱশেষৰ সৈতে কি সম্পৰ্ক আছে।

.....

.....

.....

.....

১৪.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- এই অধ্যায়টিৰ পৰা আমি সমাজতত্ত্বৰ বিষয়বস্তুৰ সংজ্ঞা নিৰ্দ্ধাৰণত ভিলফ্রেড' পাৰেট'ৰ অৱদানৰ বিষয়ে জনাৰ সুযোগ পালোঁ।
- পাৰেট'ই সমাজতাত্ত্বিক বিশ্লেষণৰ বাবে বহুতো নতুন ধাৰণা সৃষ্টি কৰিছিল। এনে ধাৰণা দুটামান হ'ল— যৌক্তিক আৰু অ-যৌক্তিক কাৰ্য্য, অৱশেষ আৰু সিদ্ধান্ত, অতি ক্ষমতাশালী শ্ৰেণীৰ সঞ্চলন ইত্যাদি।
- পাৰেট'ই সমাজক এটা ব্যৱস্থাৰূপে কল্পনা কৰিছিল। তেওঁৰ মতে এই ব্যৱস্থাটো সুচাৰুৰূপে চলি থাকিবলৈ এক সাম্যৱস্থা বৰ্তি থকাৰ প্ৰয়োজন।
- পাৰেট'ৰ মতে সমাজতাত্ত্বিক বিশ্লেষণৰ উদ্দেশ্য হ'ল সামাজিক কাৰ্য্যৰ অন্তনিৰ্হিত নীতিবোৰ বুজি উঠা।
- এটা সামাজিক ব্যৱস্থাত সামাজিক সাম্যৱস্থা বৰ্তাই ৰখা প্ৰণালীটো বুজিবলৈ হ'লে সামাজিক কাৰ্য্যৰ অন্তনিৰ্হিত নীতিবোৰৰ অধ্যয়ন কৰা দৰকাৰ।
- পাৰেট'ই যৌক্তিক আৰু অ-যৌক্তিক কাৰ্য্যৰ মাজত থকা প্ৰভেদ নিৰ্ণয় কৰিছিল।
- সমাজতাত্ত্বিক ধাৰণাটোৱে কোনো সামাজিক কাৰ্য্য সংঘটন কৰাৰ আঁৰত থকা নীতি অথবা কৰ্তাৰ মানসিক স্থিতি জনাত সহায় কৰে।
- অতি ক্ষমতাশালী শ্ৰেণীত সঞ্চলন হ'ল বিভিন্ন ধৰণৰ অৱশেষে ক্ৰিয়া কৰাৰ ফলত কেনেদৰে সামাজিক সাম্যৱস্থা বৰ্তি থাকে তাৰ এক উদাহৰণ।

১৪.৮ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Coser, Lewis A. (2013); *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*; Delhi, Jaipur: Rawat Publication.
2) Mirfin, Derick (1996). *Vilfredo Pareto: Sociological Writings*; London: Pall Mall Press.

১৪.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ যিবোৰ কার্য্যৰ আৰম্ভণিৰ পৰা সামৰণিলৈকে এটা যুক্তিসঙ্গত যোগসূত্র থাকে তেনেবোৰ কার্য্যক যৌক্তিক কার্য্য বোলে। ইয়াৰ অর্থ হ'ল কর্তাই কৰা কার্য্যৰ আঁৰত এটা যুক্তি লুকাই থাকে।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ যিবোৰ কার্য্যৰ একোটা উদ্দেশ্য থাকে কিন্তু উপায়-ফলাফল (অথবা লক্ষ্য) সম্পর্কটো বিজ্ঞানসন্মতভাৱে প্রতিষ্ঠা কৰিব নোৱাৰি তেনেবোৰ কার্য্যকে অ-যৌক্তিক কার্য্য বোলে। অ-যৌক্তিক কার্য্যৰ ফলাফল লাভত জড়িত কার্য্যপন্থাটো যুক্তিসঙ্গতভাৱে ব্যাখ্যা কৰিব পৰা নাযায়।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পাৰেটঁ'ৰ মতে সমাজত প্রবৃত্তিগত, যুক্তিসঙ্গত আৰু অ-যৌক্তিক এই তিনি ধৰণৰ কার্য্য দেখা পোৱা যায়।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পাৰেটঁ'ৰ মতে কোনো এক নির্দিষ্ট কার্য্য সংঘটিত হোৱাৰ প্রধান কাৰণ হ'ল কর্তাৰ অন্তর্নিহিত মানসিক স্থিতি। এই মানসিক স্থিতিয়ে যিকোনো প্রদত্ত কার্য্যতত্ত্বতে ধ্রুৱকৰ ভূমিকা লয়। পাৰেটঁ'ই কার্য্যৰ এই ধ্রুৱক উপাদানবোৰকে অৱশেষ বুলি কৈছিল।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পাৰেটঁ'ৰ সমাজ-ৰাজনৈতিক পটভূমিত বহলভাৱে ব্যাখ্যা কৰা অৱশেষ শ্রেণী দুটা হ'ল— শ্রেণী-I ঃ সংযোজনৰ সহজাত প্রবৃত্তি আৰু শ্রেণী-II ঃ দলীয় চেষ্টা অথবা সমূহৰ চেষ্টা।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ অৱশেষক বৃত্তিৰ সহজাত প্রবৃত্তিৰ সৈতে সাঙোৰা হয় যদিও ই সকলোবোৰ সহজাত প্রবৃত্তিৰ কথা নুবুজায়। যিবোৰ প্রবৃত্তিয়ে তত্ত্বৰ যুক্তিযুক্ততা নির্দ্ধাৰণৰ প্রয়োজনীয়তাৰ সৃষ্টি কৰে সেই প্রবৃত্তিবোৰৰ সৈতে অৱশেষ জড়িত হৈ থাকে।

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কোনো এক নির্দিষ্ট কার্য্যৰ আঁৰৰ যুক্তিযুক্ততা অথবা তর্ক ব্যাখ্যা কৰাত সহায় আগবঢ়োৱা ব্যতিক্রমবোৰকে সিদ্ধান্ত বোলে। সিদ্ধান্তবোৰে অৱশেষৰ সৈতে মিলি কোনো নির্দিষ্ট কার্য্যৰ সৈতে জড়িত তত্ত্বৰ এটা অংশ গঠন কৰে।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মানুহে নিজৰ কার্য্যৰ আঁৰৰ কাৰণবোৰক ন্যায্যতা প্রদান কৰিবলৈ যিবোৰ তর্ক অথবা যুক্তিযুক্ততা প্রদর্শন কৰে সেইবোৰেই সিদ্ধান্ত।

৯নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কোনো এক নির্দিষ্ট সামাজিক কর্মৰ অৱশেষ তথা সিদ্ধান্তৰ সৈতে সমগ্র তত্ত্বটোক প্রাপ্ত সিদ্ধান্ত বোলে।

১০নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সামাজিক গোটবোৰৰ ভিতৰত কিছুমান ব্যক্তি আন কিছুমানতকৈ অধিক সক্ষম। পাৰেটঁ'ৰ মতে যিসকলে সমাজৰ যিকোনো কাম-কাজ কৰিবলৈ সবাতোকৈ সামর্থৱান তেওঁলোকেই এখন সমাজৰ 'অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণী'।

১১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শাসন কার্য্য চলোৱা ক্ষমতাশালী শ্রেণীটোৰ উপ-ভাগ দুটা হ'ল শিয়াল আৰু সিংহ। এই শ্রেণীবিভাজনটো মূলতঃ এটা মেকিয়াভেলিয়ান ধাৰণাৰ বিস্তৃত ব্যাখ্যা। শিয়াল শ্রেণীটোৰ গাত সংযোজনৰ অৱশেষ অথবা শ্রেণী-I অৱশেষ বেছিকৈ থাকে । আনহাতে সিংহ শ্রেণীটোৰ গাতসমূহৰ চেষ্টা অথবা শ্রেণী-II অৱশেষ বেছিকৈ থাকে।

১২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সামাজিক সাম্যৱস্থা বর্তাই ৰখাত দুই ধৰণৰ শাসন পন্থাই সহায় কৰে বুলি পাৰেট'ই মত প্রকাশ কৰিছে। পন্থা দুটা হ'ল— সৈমান কৰোৱা আৰু দমন-উৎপীড়ন কৰা। সৈমান কৰোৱা পন্থাৰ সৈতে শ্রেণী-I অৱশেষ অর্থাৎ সংযোজনৰ অৱশেষ সংলগ্ন হৈ থাকে। দমন-উৎপীড়ন হ'ল শ্রেণী-II অৱশেষ অর্থাৎ সমূহৰ চেষ্টা অৱশেষৰ অনুৰূপ।

১৪.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

ক) চমু প্রশ্ন ঃ (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত প্রতিটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ যৌক্তিক আৰু অ-যৌক্তিক কার্য্যৰ মাজত কি পার্থক্য আছে।

প্রশ্ন ২ ঃ অৱশেষ আৰু সিদ্ধান্তৰ মাজত কি পার্থক্য আছে?

প্রশ্ন ৩ ঃ অতি ক্ষমতাশালী শাসক শ্রেণীটোৰ ভাগ দুটাৰ মাজত থকা প্রভেদবোৰ বাহিৰ কৰক।

খ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন ঃ (৩০০-৫০০টা শব্দৰ ভিতৰত প্রতিটো প্রশ্নৰ উত্তৰ দিয়ক)

প্রশ্ন ১ ঃ পাৰেট'ৰ মতে কার্য্য আৰু অৱশেষৰ মাজৰ সম্পর্ক ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ অতি ক্ষমতাশালী শ্রেণীৰ সঞ্চলনৰ কাৰণ আৰু ফল বহলাই ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***

প্রসঙ্গ পুথি

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) শ্ৰীগুণমনি নাথ; *সমাজতত্ত্ব সিদ্ধান্ত পৰিচয়*; গোলাঘাট ঃ ভাগৱতী প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Abel, T. (1970); *The Foundation of Sociological Theory*; New York: Random House.
2) Abraham, Francis and Morgan, J. H. (2011); *Sociological Thought*; India: Macmillan Publishers India Ltd.
3) Adams, Bert N. and Sydie, R. A. (2002); *Sociological Theory*; New Delhi: Vistaar Publication.
4) Ashley, D.; Orenstein, D. M. (1998); *Sociological Theory Classical Statements*; Boston: Allyn and Bacon.
5) Bottomore, Tom (Eds.) (2001); *A Dictionary of Marxist Thought*; USA: Blackwell Publisher.
6) Coser, Lewis A. (2010); *Masters of Sociological Thought*; New Delhi: Rawat Publication.
7) Durkheim, Emile (1956); *Education and Sociology*; New York: The Free Press.
8) Durkheim, Emile (1961); *Moral Education: A study in Theory and Application of Sociology of Education;* New York: The Free Press.
9) Dwyer, P. G. and Peter McPhee (Eds.) (2002); *The French Revolution and Napoleon: A Sourcebook*; London: Routledge.
10) Fletcher, Ronald (1972); *The Making of Sociology: A Study of Sociological Theory*, (Vol. I); London: Thomas Nelson and Sons Ltd.
11) Foley, D. K. (1986); *Understanding Capital: Marx's Economic Theory*; London: Harvard University Press.
12) Hadden, Richard W. (1997); *Sociological Theory: An Introduction to Classical Tradition*; Canada: Broadview Press.
13) Hussain, Maqitul (1996); *A Prologue to Five Sociologists*; Assam: T.L.B. Publishers.

14) Mirfin, Derick (1996). *Vilfredo Pareto: Sociological Writings*; London: Pall Mall Press.
15) Ritzer, George (2008); *Modern Sociological Theory*; New York: McGraw-Hill.
16) Ritzer, George (2011); *Sociological Theory*; New Delhi: Tata McGraw-Hill Edition.
17) Ritzar, George and Douglas, J. Godman (2003); *Sociological Theory*; McGraw Hill.
18) Royce, Edward (2015); *Classical Social Theory and Modern Society: Marx, Durkheim, Weber*; London: Rowman & Littlefield.
19) Saikia & Buragohain (2010); *Sociology: Theories and Issues*; Jorhat: Vidya Bhavan.
20) Thompson, E. P. (1963); *The Making of the English Working Class*; United Kingdom: Vintage Books.
21) Weber, Max. (1930) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism;* London: Routledge.
22) ———— (1920); *The Sociology of Religion.* London: Methuen & Co. Ltd.
23) Wolff, K. H. (1964); *The Sociology of George Simmel*; London: The free Press.